

1.1 JOSEFINISMUS A DUCHOVNÍ ATMOSFÉRA DOBY

1.1.1 GENERÁLNÍ SEMINÁŘE V KONTEXTU REFORM (TEOLOGICKÉHO) VZDĚLÁVÁNÍ

Již od poloviny 18. století docházelo k hlubším reorganizacím univerzitního studia. Výuka se stala příliš spekulativní a „nepraktickou“ pro využití v rámci narůstající byrokracie a kvalitní vzdělání bylo předpokládáno pro uplatnění ve státních službách. Šlechtické rodiny, které pro své syny počítaly s kariérou ve státním aparátu, je posílaly raději na protestantské univerzity v severním Německu. Tamní studium zahrnující mimo jiné i Grotiovo přirozené právo, kameralistiku nebo historii mnohem více odpovídalo potřebám doby než univerzity v monarchii.⁵⁰ I v habsburské monarchii sice docházelo k postupným změnám, omezování vlivu jezuitů a částečnému postátňování,⁵¹ reforma přímo teologických (a filozofických) studií se však mohla realizovat až po zrušení jezuitského řádu v roce 1773.

Reformou byl pověřen František Štěpán Rautenstrauch, břevenovsko-broumovský opat a studijní ředitel teologické fakulty Karlo-Ferdinandovy univerzity. Jelikož se jeho postup osvědčil, byl roku 1774 povolán na vídeňskou univerzitu. Také se stal členem dvorské duchovní komise, a dokonce byl pověřen návrhem celkové reformy teologického studia v dědičných zemích.⁵²

50 Ivo CERMAN, *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*, Praha 2011, s. 94.

51 D. TINKOVÁ, *Osvícenství I.*, s. 131–133.

52 Tamtéž, s. 223.

Hlavní aspekty svých návrhů nastínil v textu *Entwurf zur Einrichtung der theologischen Schulen in den k. k. Erbländern*, který byl tiskem vydán na počátku osmdesátých let. V roce 1781 se totiž přistoupilo k prvnímu pokusu o postátnění vzdělávání v klášterech, kde se mělo začít vyučovat podle Rautenstrauchova plánu,⁵³ a toto vydání tedy mělo reformu komplexně shrnout, aby si ji nikdo nemohl vykládat po svém.⁵⁴ V textu se Rautenstrauch dotkl všech záležitostí, které byly podstatné i pro pozdější studijní plán generálních seminářů, jejichž byl Rautenstrauch také nominálním tvůrcem.

Podle Rautenstraucha bylo nezbytné, aby studium teologie začalo tím, co označoval jako „pomocné vědy teologické“,⁵⁵ biblickými jazyky (hebrejštinou a řečtinou pro studium Starého a Nového zákona) a církevními dějinami.⁵⁶ Výuka dalších disciplín, jako byly patrologie, dogmatika a morální teologie, měla již vždy navazovat na dovednosti, které si studenti osvojili v předchozích kurzech. U dogmatiky byl důraz například kladen na důkladné studium Bible, jež bylo možné právě díky absolvování jazykové a historické průpravy.⁵⁷

53 G. WOLF, *Kaiser Joseph II. und die österreichischen Generalseminarien*, s. 337.

54 F. S. RAUTENSTRAUCH, *Entwurf ... der theologischen*, s. IV–X.

55 Tamtéž, s. 11.

56 Tamtéž, s. 12–14. Z oddílu věnujícímu se metodice výuky je patrné, že se Rautenstrauch skutečně snažil, aby studenti nad látkou přemýšleli a byli vedeni i ke kritickému myšlení. V případě výuky dějin tak nešlo jen o to, osvojit si základní přehled, ale i o schopnost pracovat s prameny. U výuky jazyků zase Rautenstrauch kritizuje dosavadní přístupy, které spočívají jen v memorování gramatiky. Přiznává však, že zrovna hebrejšтина je skutečně složitá, protože je zkrátka příliš odlišná od evropských jazyků. Mechanickému memorování se tedy asi nebude možné úplně vyhnout. Přesto by však měla být zahrnuta i praktická cvičení, ve kterých učitelé poznají, zda studenti látku skutečně pochopili. (Tamtéž, s. 28–30, 38–41.)

57 Tamtéž, s. 57.

Vrchol studia představoval kurz pastorální teologie a právě Rautenstrauchův význam byl pro konstituování tohoto oboru jakožto univerzitní disciplíny zásadní.⁵⁸ Srovnával ji i s klinickou výukou, jak ji absolvují studenti medicíny.⁵⁹ Pastorálka byla vůbec tou nejpodstatnější disciplínou především kvůli tomu, že připravovala duchovní na jejich nejdůležitější úkol, komunikaci s prostými věřícími. Před nástupem do svěřeného úřadu si museli nejen osvojit všechny znalosti a teoretické poznatky, ale bylo také nezbytné, aby se naučili kultivovaně a jasně vyjadřovat, a především vykládat věrouku takovým způsobem, aby byla srozumitelná pro všechny.⁶⁰

V josefínském desetiletí se pak přidaly další podněty, které vznik a výslednou podobu generálních seminářů zásadně ovlivnily. Velmi podstatná je osobnost předsedy studijní komise Gottfrieda van Swietena. Procestoval velkou část Evropy, přičemž se seznámil i s radikálnějšími osvícenskými myšlenkami, které později prosazoval do výuky. Za zmínku stojí například jeho přístup k přírodě, kterou vnímal jako skutečný odraz Božích úmyslů. Van Swieten propagoval ideu dobrého Boha a důkaz pro jeho milosrdenství spatřoval právě v přírodě a zejména jejím prostřednictvím podle něj člověk mohl poznat Boží úmysl. Van Swieten tedy prosazoval, aby se přírodověda stala součástí teologického studia, což se do výuky v generálních seminářích skutečně promítlo.⁶¹

58 Thomas WALLNIG, *Stephan Franz Rautenstrauch (1734–1785)*, in: Jeffrey D. BURSON, Ulrich L. LEHNER, *Enlightenment and Catholicism in Europe: A Transnational History*, Notre Dame 2014, s. 209–226.

59 F. S. RAUTENSTRAUCH, *Entwurf ... der theologischen*, s. 91.

60 Tamtéž, 93–94.

61 E. WANGERMAN, *Aufklärung und staatsbürgerliche Erziehung*, s. 12–14. Výuka přírodovědy v generálním semináři byla prezentována jako způsob, jak překonat lidovou pověrčivost spojenou často se strachem z přírodních úkazů, což však také navazuje na van Swietenovu koncepci poznání Božího úmyslu. (F. S. RAUTENSTRAUCH, *Entwurf ... der Generalseminarien*, s. 60.)

To, aby se tyto znalosti vštěpovaly duchovním, bylo pro van Swietenův důležitý především z toho důvodu, že v dobře vzdělaném a státu věrném kléru viděl nejefektivnější učitele lidu a zprostředkovatele komplexnějšího vzdělání. To, aby každý „občan“ monarchie měl přístup k co nejkvalitnějšímu vzdělání, třeba i prostřednictvím duchovních, považoval za předpoklad dalšího úspěšného rozvoje. Takto liberální přístup ke vzdělávání však byl spíše v rozporu s představou císaře. Josef II. se sice také snažil o to, aby základní vzdělání, všeobecná osvěta a s tím spojená představa „osvícenství“ byly dostupné širokým vrstvám obyvatelstva, vyšší a abstraktnější stupně vzdělávání, a především pak univerzity však měly být vyhrazeny jen úzké skupině nejnadanějších studentů. Univerzitní průprava navíc také měla sloužit jasnému cíli, přípravě schopných státních úředníků, nikoli vytvářet kabinetní vzdělance a intelektuály. Josef II. odmítal příliš abstraktní vzdělání, což v případě teologie můžeme dát do souvislosti i s Rautenstrauchovou reformou a důrazem kladeným na pastorální teologii. Ideálním absolventem teologie měl být právě farář.⁶² Oproti tomu van Swieten viděl ve vzdělání hodnotu samu o sobě a cestu k tomu, aby i prostí lidé mohli vést naplněný život.

Josef II. se snažil omezit počet absolventů teologie právě jen na nezbytné a praktické faráře. Toho mělo být dosaženo omezováním klasických gymnázií, ale i zrušením univerzit v budoucím Předlitavsku, z nichž nadále měly fungovat jen vídeňská, pražská a nově založená univerzita ve Lvově.⁶³ Tento krok byl pak motivován i snahou ušetřit „zbytečné“ výdaje, které s těmito studii byly spojeny. Van Swietenovi se nakonec podařilo prosadit, aby tyto univerzity byly nahrazeny alespoň tříletými lycei. Na nich se však nesměla vyučovat teologie a pouze těm, při nichž vznikly generální semináře, byla poté udělena výjimka.

62 D. TINKOVÁ, *Osvícenství I.*, s. 401.

63 Tamtéž.